Prarastas turtas dėl karo, okupacijos ar priverstinio išvykimo: kompensavimo galimybės ir teisingumo atkūrimas

Penktadienis, spalio mėn. 23 d., 2026 m.

Dr Jurgita Banytė

Pristatymo turinys

Pasaulinės priverstinio gyventojų perkėlimo tendencijos

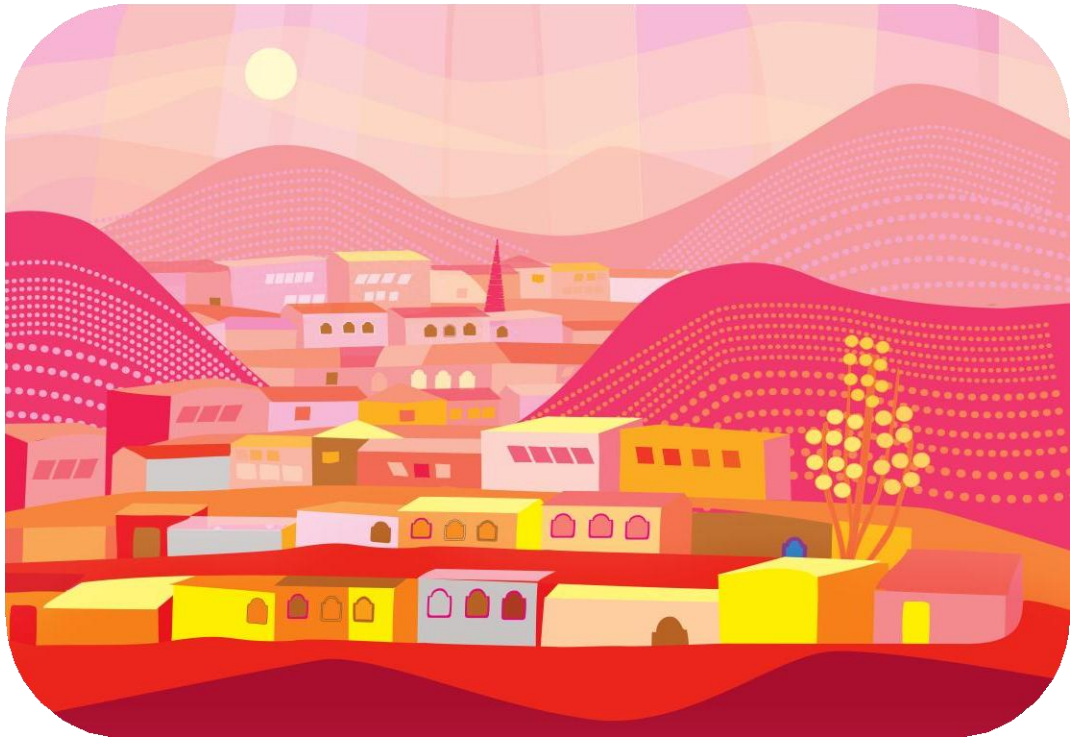

Pagrindinės mokslinės literatūros įžvalgos

TEGOVA
The European Group of Valuers' Associations

GUIDANCE
ON APPLYING
EUROPEAN VALUATION STANDARDS
IN WARTIME CIRCUMSTANCES

European Valuation Standards Board – 20th December 2022

Turto vertinimo poreikis karo sąlygomis

1. Iki karo padarytos žalos buvusios privačiojo turto vertės nustatymas (klientų užsakymu).

2. Pokario atstatymo išlaidų vertinimas.

3. Turto, paimamo visuomenės poreikiams (gynybos reikmėms) priverstinio išpirkimo būdu, vertinimas.

Priverstinio gyventojų perkėlimo kontekstas pasauliniu mastu

117,3 mln. priverstinai perkeltų asmenų (UNHCR – Jungtinių Tautų pabėgėlių agentūra, 2025 m.).

36,4 mln. pabėgėlių (UNHCR, 2025 m.).

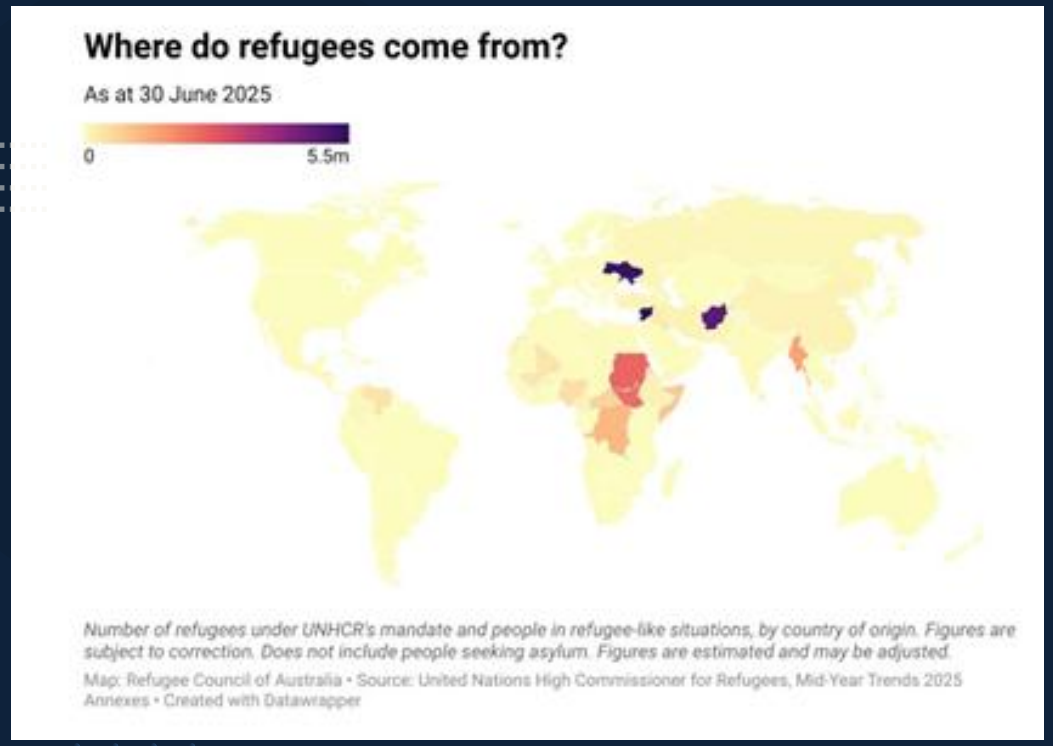
Nuo 2000 m. šie skaičiai nuosekliai didėja (UNHCR, 2025 m.).

Dauguma pabėgėlių persikelia į kaimynines valstybes (IRC – Tarptautinis gelbėjimo komitetas, 2025 m.).

Didžiausią pabėgėlių dalį priima mažesnes pajamas turinčios šalys (IRC, 2025 m.).

Šis pasaulinis kontekstas rodo, kad nuosavybės teisių atkūrimas nėra nedidelė ar pavienė problema. Ji daro įtaką milijonams žmonių visame pasaulyje.

Iš kur atvyksta pabėgėliai

1 pav. Pabėgėlių kilmės šalys ir jų skaičius
Šaltinis: Refugee Council of Australia (2025).

Visi trys atvejai susiję su užsitęsusiais arba tebesitęsiančiais ginkluotais konfliktais. Tai rodo, kad ilgalaikis politinis nestabilumas ir kariniai veiksmai yra pagrindiniai masinio gyventojų priverstinio perkėlimo faktoriai šiuose regionuose.

Šaltinis: Refugee Council of Australia (2025).

Regionas / šalis	Pabėgėlių skaičius	Priežastys
Sirija	5,6 mln.	Užsitęsusio ginkluoto konflikto pasekmė
Ukraina	5,3 mln.	Dėl tebesitęsiančio karo
Afganistanas	4,8 mln.	Ilgalaikiai konfliktai ir politinis nestabilumas

Kodėl nuosavybė yra svarbi?

Būsto ir nuosavybės teisių atkūrimas yra esminė sąlyga, sudaranti galimybes pabėgėliams ir priverstinai perkeltiems asmenims grįžti į savo kilmės vietas.

Pabrėžiama namų, saugumo, stabilumo ir pragyvenimo šaltinių atkūrimo svarba.

Nuosavybės teisių atkūrimas padeda atkurti ekonominį ir socialinį stabilumą.

Šaltinis: Zetter, 2020

Daugeliui grįžimas į kilmės šalį nėra reali galimybė

2019 m. į kilmės šalis grįžo tik 1,2 % visų pasaulio pabėgėlių, kurių bendras skaičius siekė 26 mln. (Zetter, 2020).

Daugelis pabėgėlių tremtyje praleidžia 2–3 metus (Pasaulio bankas, 2016).

Beveik 1 mln. priverstinai perkeltų asmenų savo namus negalėjo sugrįžti daugiau kaip 35 metus (Pasaulio bankas, 2016).

Nuosavybės praradimas ir teisių į ją atkūrimas trijų ginkluotų konfliktų kontekste

Palestinos pabėgėliai
Tik 1 % pabėgėlių buvo leista grįžti, o dar mažesnei daliai buvo atkurtos teisės į būstą ar kitą nuosavybę (Rempel, 2003).
Palestiniečių turtas buvo nusavintas ir perduotas Izraelio valstybei (Rempel, 2003).

Bosnija ir Hercegovina
Nuosavybės teisių atkūrimas iš priemonės, skirtos grįžimui skatinti, tapo savarankiška teise rinktis (Kagan, 2007).
Daugelis pabėgėlių pardavė savo turtą, užuot grįžę į kilmės vietas, todėl grįžimas tapo laisvu pasirinkimu, o ne privalomu sprendimu (Kagan, 2007).

Gvatemala
Per 33 metus trukusį pilietinį karą buvo priverstinai perkelta apie 1 mln. žmonių (Castello, 1995).
Naujojo režimo vykdyta politika panaikino ankstesnes žemės reformas ir lėmė žemės perskirstymą, taip apribodama nuosavybės teisių atkūrimo galimybes (Castello, 1995).

Visus atvejus siejantis dėsningumas
Pabėgėliai dažnai susiduria su neteisėtu nuosavybės nusavinimu ir turi labai ribotas galimybes veiksmingai atkurti prarastas nuosavybės teises (Rempel, 2003; Castello, 1995).

Pabėgėlių nuosavybės teisių atkūrimo kliūtys

Nuosavybės teisių atkūrimo sėkmė priklauso nuo valstybės institucinių gebėjimų ir politinės valios (McCallin, 2012).

Nuosavybės teisių atkūrimo procesas yra lėtas ir brangus (Alviar Garcia, 2021).

Sprendimų įgyvendinimas ir jų vykdymo užtikrinimas kelia didelių sunkumų (Unruh, 2005).

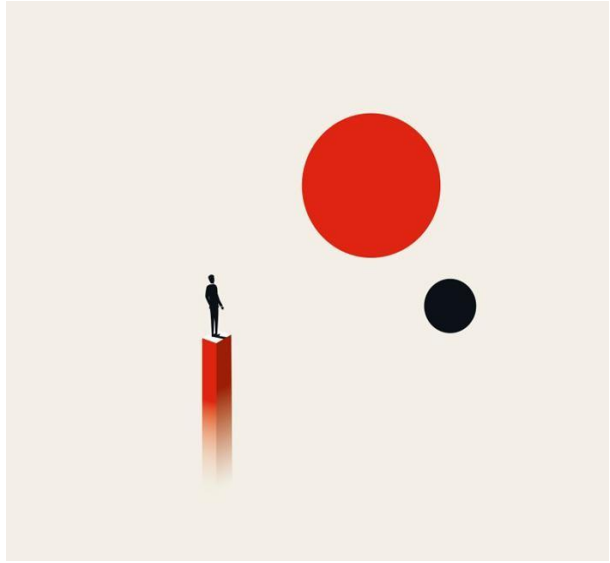
Valstybės dažnai teikia pirmenybę kompensacijoms, nes jas išmokėti paprasčiau ir greičiau nei grąžinti prarastą turtą (McCallin, 2012).

Tyrimai rodo, kad nuosavybės teisių atkūrimas yra veiksmingas tik tuomet, kai valstybė turi pakankamai politinės valios ir institucinių gebėjimų šiam procesui įgyvendinti. Kadangi šis procesas reikalauja daug laiko ir finansinių išteklių, o priimtų sprendimų vykdymą dažnai sunku užtikrinti, valstybės neretai renkasi piniginę kompensaciją, o ne turto grąžinimą.

Žiniasklaidos ir politinių prioritetų hierarchijos

Žiniasklaidoje kai kurios pabėgėlių grupės vaizduojamos kaip grėsmė visuomenei (Hellmueller ir Zhang, 2019).
„Baltaodžiai pabėgėliai“ dažniau laikomi labiau nusipelniusiais apsaugos ir paramos (Jackson, 2022).
Institucinė diskriminacija riboja pabėgėlių galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime ir priimant sprendimus (Ortlieb ir kt., 2024).
Ukrainos pabėgėlių teisinis statusas ir galimybės gauti apsaugą priklauso ir nuo politinių sprendimų (Whitehead ir kt., 2025).
„Vertingumo hierarchija“ lemia, kurių pabėgėlių balsas yra išgirstamas, o kurių poreikiai lieka nuošalyje (Garland ir Lee, 2025).
Pabėgėlių priėmimo programos dažnai formuojamos atsižvelgiant į politinius prioritetus (Kirk-Wade ir Barton, 2025).

Kaip ignoruojami šalies viduje perkelti asmenys ir pabėgėliai

- Nuosavybės teisių atkūrimo procedūros sunkiai prieinamos, o nukentėjusieji dažnai neturi galimybės dalyvauti sprendimų priėmimo procese (Unruh, 2005).
- Moksliniuose tyrimuose daugiausia dėmesio skiriama teisiniams aspektams, o ne pačių nukentėjusiųjų patirtims (Williams, 2007).
- Sprendimai dažnai priimami atsižvelgiant į politinius ir ekonominius interesus (Bradley, 2008).
- Šalies viduje perkeltų asmenų (ŠVPA) balsas ir interesai dažnai lieka neišgirsti (Alviar Garcia, 2021).
- Nepakankamai atsižvelgiama į socialinius ir psichologinius nukentėjusiųjų poreikius (Hovhannisyan ir Musavi, 2022).
- Nepripažįstamos arba nepakankamai įvertinamos tradicinės žemėnaudos ir žemės nuosavybės sistemos (Joireman ir Djomo, 2023).

Nuosavybės teisių atkūrimo būdai ir jų taikymas

1. Bendrieji paraiškų teikimo būdai
Dauguma pareiškėjų paraiškas teikė internetu.
Dalis pareiškėjų pateikė popierines paraiškas, o mažesnė grupė naudojosi abiem būdais.

2. Priverstinio perkėlimo statusas
Šalies viduje perkelti asmenys (ŠVPA) dažniausiai paraiškas teikė internetu.
Į kilmės vietas grįžę asmenys dažniau derino elektroninį ir popierinį paraiškų teikimo būdus.

3. Gyvenamoji vieta
Kaimo vietovėse gyvenantys asmenys popierines paraiškas teikė dažniau nei didžiųjų miestų gyventojai.

4. Pajamų lygis
Didesnes pajamas gaunantys namų ūkiai dažniau paraiškas teikė tik internetu.
Mažesnes pajamas gaunantys namų ūkiai dažniau rinkosi popierines paraiškas arba derino abu teikimo būdus.

5. Namų ūkio sudėtis
- Namų ūkiai, kuriuose gyveno vyresnio amžiaus asmenų, popierines paraiškas teikė dažniau nei namų ūkiai, kuriuose tokių asmenų nebuvo.

Šaltinis: HOUSING, LAND AND PROPERTY IN UKRAINE (International Organization for Migration (IOM)), p. 8

Kodėl žmonės neteikia paraiškų dėl nuosavybės teisių atkūrimo?

Būstas jau suremontuotas arba atstatytas.

Būstas yra okupuotoje teritorijoje arba aktyvių karo veiksmų zonoje.

Trūksta informacijos apie nuosavybės teisių atkūrimo galimybes.

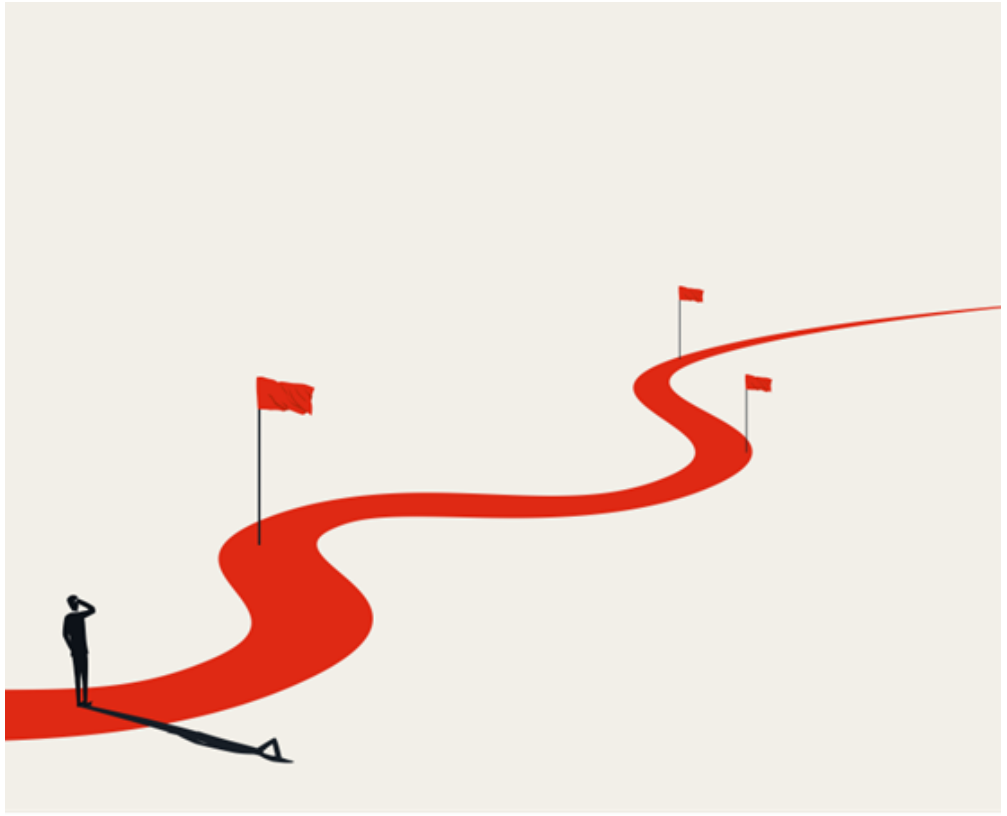
Nežinoma, kaip pateikti paraišką.

Paraiškų teikimo procesas yra per ilgas arba pernelyg sudėtingas.

Nepasitikima atsakingomis institucijomis ir nuosavybės teisių atkūrimo procesu.

Trūksta nuosavybės teises patvirtinančių dokumentų.

Reikalinga teisinė pagalba, kurios gauti gali būti sudėtinga.

Šaltinis: HOUSING, LAND AND PROPERTY IN UKRAINE (International Organization for Migration (IOM)), p. 8, 11

Institucinis veiksnumas

Kai kurie tyrimai rodo, kad institucinis veiksnumas gali turėti svarbų vaidmenį nustatant pabėgėlių ir šalies viduje perkeltų asmenų nuosavybės teisių atkūrimo mechanizmų veiksmingumą.

- Kolumbija. Nuosavybės teisių atkūrimas apėmė sudėtingas administracines procedūras, kurios ribojo galimybes pasinaudoti šiuo procesu (Alviar-Garcia, 2021).
- Valstybės vaidmuo. McCallin (2012) teigia, kad valstybės politinė valia ir instituciniai gebėjimai daro įtaką nuosavybės teisių atkūrimo rezultatams.
- Tradicinės žemės nuosavybės teisės. Administracinių gebėjimų trūkumas gali trukdyti pripažinti tradiciniais papročiais grindžiamas teises į žemę (Joireman ir Djomo, 2023).

Vis dėlto institucijų veiklos rezultatai skirtinguose kontekstuose nevienodi. Pavyzdžiui, **Ukrainoje nuosavybės teisių atkūrimo sistemoje numatytos aiškiai apibrėžtos administracinės procedūros, oficialiai nustatyti sprendimų priėmimo terminai ir centralizuotos skaitmeninės platformos.**

Kompensacijų skyrimo greitis

Tyrimai rodo, kad kompensacijų skyrimo ir nuosavybės teisių atkūrimo proceso greitis gali turėti įtakos tam, kaip pabėgėliai vertina sistemos teisingumą, teisėtumą ir gebėjimą reaguoti į jų poreikius.
Valstybės dažnai renkasi pinigines kompensacijas, nes jas skirti greičiau ir administraciniu požiūriu paprasčiau nei atkurti nuosavybės teises ir grąžinti turtą (McCallin, 2012; Joireman ir Djomo, 2023).
Lėti arba sunkiai prieinami nuosavybės teisių atkūrimo procesai riboja žmonių galimybes pasinaudoti šia teise ir gali mažinti pasitikėjimą sistema (Alviar-Garcia, 2021).
Pokario Vokietijoje pirmenybė buvo teikiama kompensacijoms, nes nuosavybės grąžinimas galėjo lemti proceso vilkinimą ir didinti įtampą. Greitis buvo laikomas svarbiu veiksniu siekiant stabilumo (La Lumia, 2025).
Vis dėlto proceso greičio ir suvokiamo teisingumo ryšys nėra vienareikšmis. Pavyzdžiui, Ukrainos nuosavybės atkūrimo sistemoje numatyti oficialūs sprendimų priėmimo terminai, įskaitant 30 dienų terminus, ir taikomas centralizuotas administravimo modelis.

Teisinė aplinka

Tyrimai rodo, kad teisiškai įtvirtinta teisė į nuosavybės atkūrimą ar kompensaciją nebūtinai užtikrina, kad pabėgėliai ir šalies viduje perkelti asmenys (ŠVPA) iš tikrųjų atgaus prarastą turtą.

Tradicinių teisių nepripažinimas. Teisės į žemę, grindžiamos papročiais ir tradicijomis, gali likti nepripažintos dėl valstybės dokumentavimo sistemų trūkumų. Dėl to net teisėtais pagrindais žemę valdę asmenys gali prarasti galimybę ja naudotis (Joireman ir Djomo, 2023).
Ilgalaikio priverstinio perkėlimo pasekmės. Laikui bėgant įrodymai gali išnykti, o institucijoms tampa sunkiau patikrinti nuosavybės teises, todėl susilpnėja galimybės pagrįsti reikalavimus dėl turto grąžinimo (McCallin, 2012).
Teismo sprendimų vykdymo sunkumai. Net ir priėmus teismo sprendimą, valstybė gali neturėti pakankamai gebėjimų jį įgyvendinti arba stokoti politinės valios tai padaryti, ypač kai būtina iškeldinti dabartinius turto naudotojus ar pasitelkti teisėsaugos institucijas (Unruh, 2005).

Vis dėlto kai kurios valstybės, pavyzdžiui, Bosnija ir Hercegovina bei Ruanda, sukūrė pažangesnes dokumentavimo sistemas, sustiprino sprendimų vykdymo užtikrinimo pajėgumus arba centralizavo administravimo procesus. Tokios priemonės gali padėti sumažinti atotrūkį tarp teisiškai pripažintos teisės į nuosavybės atkūrimą ir realios galimybės atgauti prarastą turtą.

Ekspertų apklausa

Tyrimo tikslas - nustatyti ir įvertinti pagrindinius veiksnius, darančius įtaką nuosavybės teisių atkūrimui.

https://app.onlinesurveys.jisc.ac.uk/s/newcastle/teisingas-turto-kompensavimas-lietuva

